

EURÓPAI FÜZETEK 24.

SZAKMAI ÖSSZEFOGLALÓ A MAGYAR CSATLAKOZÁSI

TÁRGYALÁSOK LEZÁRT FEJEZETEIBŐL

Dr. Tar Ferenc

A hátrányos helyzetű és környezetileg korlátozott térségek

Mezőgazdaság

A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati
Stratégiai Elemző Központ és a
Külügyminisztérium közös kiadványa

Európai Füzetek

A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ
és a Külügyminisztérium közös kiadványa.

Felelős kiadó: Szeredi Péter

A szerkesztőbizottság elnöke: Palánkai Tibor

A szerkesztőbizottság tagjai: Bagó Eszter, Balázs Péter, Balogh András, Barabás Miklós,
Bod Péter Ákos, Erdei Tamás, Hefter József, Horváth Gyula, Hörcsik Richárd, Inotai András,
Kádár Béla, Kassai Róbert, Kazatsay Zoltán, Levendel Ádám, Lőrincz Lajos, Nyers Rezső,
Orbán István, Somogyvári István, Szekeres Imre, Szent-Iványi István, Török Ádám,
Vajda László, Vargha Ágnes

Főszerkesztő: Forgács Imre

Szerkesztő: Bulyovszky Csilla

Szerkesztőségi titkár: Horváthné Stramszky Márta

A szerkesztőség címe: MEH Európai Integrációs Iroda, 1055 Budapest, Kossuth tér 4.

Telefon: 441-3380

Fax: 441-3394

Lektor: Berényi Andrea

Kézirat lezárva: 2003. április 1.

Grafikai terv: Szutor Zsolt

Fényképek: Audiovisual Library European Commission; Csorba Gábor

Portréfotó: Csorba Gábor

Nyomás és előkészítés: Visit Nyomda & Stúdió

ISSN: 1589-4509

Budapest, 2003.

Kedves Olvasó!

Magyarország területének jelentékeny hányada a mezőgazdasági termelésre alkalmas, jó adottságú. Vannak azonban olyan szegletei hazánknak, amelyeken kevésbé eredményes, mégis szükséges az agrárgazdálkodás – vagy környezetvédelmi okokból, vagy azért, mert az ott élő lakosság egyébként csak nagy nehézségek árán találna magának munkalehetőséget. Ezeket a területeket nevezzük hátrányos helyzetű és környezetiileg korlátozott térségeknek. Az Európai Unióhoz való csatlakozással lehetőség nyílik arra, hogy e területek felzárkózzanak a szerencsésebb adottságú régiókhoz.

Összefoglalónkban a téma szempontjából érintett gazdák és gazdálkodók számos hasznos információra lelhetnek. Előjáróban megismerkedhetnek az 1257/1999 EK rendelet ide vonatkozó fejezetével, amelyből a hátrányos helyzetű térségek támogatásának céljairól és lehatárolásuk kritériumairól tájékozódhatnak. Majd a hátrányos helyzetű térségek

fajtáiról olvashatnak részletes ismertetőt, s ennek alapján eldönthetik, mely kategóriába sorolható földterületük, és milyen kompenzációra számíthatnak.

I. A hátrányos helyzetű térségek támogatásának céljai, lehatárolásuk kritériumai

A hátrányos helyzetű térségek támogatási céljait és lehatárolásuk kritériumait az 1257/1999 EK rendelet V. fejezete tartalmazza, a következők szerint:

13. cikk

A kedvezőtlen adottságú és a környezetvédelmi megszorítások alá tartozó térségek támogatásának célkitűzései:

a) *kompenzáció a kedvezőtlen természeti adottságú térségek számára:*

- folyamatos földhasznosítás biztosítása, és ezáltal hozzájárulás a vidéki közösségek életképességének megőrzéséhez;
- a tájjelleg megővése;
- olyan fenntartható gazdálkodási rendszerek megőrzése és támogatása, amelyek különösképpen figyelembe veszik a természetvédelmi elvárásokat.

b) *kompenzáció a környezetvédelmi megszorítások alá tartozó térségek számára:*

- a környezetvédelmi követelmények betartása és a gazdálkodás folytatásának biztosítása a környezetvédelmi megszorítások hatálya alá eső térségekben.

14. cikk

a) A kedvezőtlen adottságú térségekben a gazdálkodók számára *kompenzációs járulék* formájában nyújtható támogatás.

b) Kompenzációs járulék a mezőgazdasági hasznosítású földek *területe* után jár hektáronként, olyan gazdálkodóknak, akik:

- meghatározott minimális nagyságú földterületen gazdálkodnak;
- vállalják, hogy a kedvezőtlen adottságú térségben az első kompenzációs járulék kifizetésétől számítva *legalább öt éven keresztül* gazdálkodnak;
- fenntartható gazdálkodás révén a környezet megővására és a vidék jellegének megőrzésére irányuló igénnyel összeegyeztethető, szokásosan elfogadott jó gazdálkodási gyakorlatot folytatnak.

15. cikk

a) A kompenzációs járulékok *szintjének* meghatározása oly módon történik, hogy

- elegendő legyen a hátrányok hatékony ellentételezéséhez;

- ne jelentsen túlkompenzációt.
- b) A kompenzációs járulékokat az alábbi szempontok szerint kell *differenciálni*:
- a térségre jellemző helyzet és fejlesztési célkitűzések;
 - a gazdálkodási tevékenységeket befolyásoló, állandó jellegű természeti hátrányok súlyossága;
 - a megoldandó sajátos környezetvédelmi problémák;
 - a termelési ág, a birtok gazdasági szerkezete.
- c) A kompenzációs járulék mértékét a mellékletben előírt *minimális és maximális érték között* kell meghatározni.

16. cikk

- a) A felmerült költségekért és az elmaradt bevételért kompenzáció fizethető azon gazdálkodóknak, akik a mezőgazdasági hasznosítás szempontjából a Közösség környezetvédelmi rendelkezéseinek következtében korlátozások hatálya alá eső térségben folytatnak gazdálkodási tevékenységet, akkor és addig a mértékig, ha és amíg az ilyen kifizetések szükségesek az említett rendelkezések által előidézett problémák megoldásához.
- b) A kifizetések szintjét úgy kell meghatározni, hogy ne következzen be túlkompenzáció. Ez különösen a kedvezőtlen adottságú tér-

ségekben teljesítendő kifizetések esetében szükséges.

17. cikk

A kedvezőtlen adottságú térségek a következők:

- hegyvidéki térségek (18. cikk);
- más kedvezőtlen adottságú térségek (19. cikk);
- egyedi hátrányok által érintett térségek (20. cikk).

18. cikk

A *hegyvidéki térségeket* a földhasznosítás nagymértékben korlátozott lehetőségei és kimutathatóan magasabb költségek jellemzik, a következők miatt:

- a magasságból eredő, nagyon kedvezőtlen éghajlati viszonyok, amelyek miatt a termesztésre alkalmas időszak számottevő mértékben lerövidül;
- az alacsonyabban fekvő térségekben az érintett területek nagyobb része túl meredek a gépek használatához, vagy csak drága, különleges berendezéseket lehet alkalmazni;
- az előbbi két tényező együttesen ott, ahol külön-külön kevésbé élesen jelentkeznek, azonban a kettő kombinációja az előzőekben vázoltakkal egyenértékű hátrányt okoz.

19. cikk

A kedvezőtlen adottságú térségek – ahol fennáll a földhasznosítás befejezésének veszélye, és ahol szükséges megőrizni a táj jellegét – magukban foglalják a természetes termelési feltételek szempontjából homogén, és az összes alábbi jellegzetességet mutató gazdálkodási térséget:

- alacsony termőképességű, nehezen művelhető *föld*, olyan korlátozott lehetőségekkel, amelyek csak jelentékeny többletköltséggel javíthatók, és amely földterület

elsősorban extenzív állattenyésztési célokra hasznosítható;

- az átlagosnál alacsonyabb hozamokat biztosító, a mezőgazdaság gazdasági teljesítményének mutatószámai szempontjából kis termelékenységű természetes környezet;
- főként mezőgazdasági tevékenységből élő, kisszámú vagy fogyatkozó lakosság, amelynek rohamos csökkenése veszélyezteti az érintett térség életképességét és folyamatos lakottságát.

20. cikk

A kedvezőtlen adottságú térségek közé tartozhatnak más, *speciálisan hátrányos* adottságú térségek, ahol – szükség esetén, bizonyos feltételek mellett – gazdálkodási tevékenységet kell folytatni a környezet védelme vagy javítása, a tájjelleg megóvása és a térség idegenforgalmi vonzerejének megőrzése céljából.

21. cikk

A 16. és a 20. cikkben meghatározott térségek összes területe nem haladhatja meg az érintett tagállam területének 10 százalékát.

1 A továbbiakban *térségeknek* nevezzük a településeknek azon összefüggő körzeteit, amelyeken valamilyen szempontból hátrányos területek találhatók, *területeknek* pedig a konkrétan hátrányos adottságú területeket.

II. Magyarország hátrányos helyzetű térségeinek lehatárolása

Az előző fejezetben meghatározott szempontoknak megfelelően Magyarországon a hátrányos helyzetű térségek¹ a következő három kategóriába sorolhatók (17. cikk):

- a kedvezőtlen domborzati adottságok miatt hátrányos térségek (18. cikk);
- a kedvezőtlen termőhelyi adottságok miatt hátrányos térségek (19. cikk);
- a környezeti érzékenység miatt hátrányos térségek (20. cikk).

Tekintettel arra, hogy a támogatások címzettjei a kedvezőtlen adottságú területeken gazdálkodó földtulajdonosok, a területeket tényleges méretükkel vettük számításba. A lehatárolások során a térségeket az ország teljes területére vetítve minősítettük, kivéve a mesterséges felszínborítású területet és a felszíni vizek területét.

Az első kategóriába tartozó térségeket Magyarország Digitális Domborzati Adatállománya (FÖMI térképi adatbázis, M=1:100 000) alapján határoltuk le.

A második és a harmadik kategóriába tartozó területek meghatározásakor a pontozásos területminősítés szempontjai közül kimaradtak a domborzati tényezők, mivel ezek a szempontok az első kategóriában szerepelnek.

1. A domborzati adottságok miatt hátrányos térségek

A domborzati jellemzők miatt hátrányos adottságúnak indokolt tekinteni Magyarországon:

- a tengerszint felett 600 méteren fekvő területeket, a jellegzetesen rövid tenyészidő miatt;
- a 20 százalékot meghaladó lejtésű területeket a tengerszint feletti magasságtól függetlenül, az azokon való gazdálkodás gépesítési nehézségei miatt;

1. táblázat

Lejtőkategória	Minősítés
0–10%	Az általános műszaki követelményeknek megfelelő kialakítás mellett agrotechnikai szempontból kifogástalan üzemeltetés lehetséges.
10–20%	Az általános műszaki követelményeknek megfelelő kialakítás mellett csak gyengébb agrotechnikai teljesítmények várhatók, illetve kiegészítő szerkezeti megoldásokra (például nyomtávsvélesítésre) van szükség.
20–xx%	Csak különleges szerkezetű gépekkel lehet elérni a kívánt agrotechnikai célokat (például kombájnnál: speciális rostamozgató rendszer, járószerkezet hidraulikus vízszintbeállító rendszere).

- a tengerszint felett 400–600 méter magasan lévő, illetve 10–20 százalékos lejtésű területeket.

A *vegetációs időszak rövidege miatt hátrányos adottságú térségek*: magyarországi elterjedtsége indokolja, hogy a vegetációs időszak meghatározásakor a *kukoricát* tekintjük vezérnövénynek. *Vegetációs időszaknak* nevezzük a 10 Celsius-fokos tavaszi és őszi határnapok közti időt. Ennek hazai szélső értékei 160–200 nap/év, az ország területére vetített átlaga 188 nap.

A tengerszint felett 400 méteres magassághoz tartozó tenyészidő 180 nap (az országos átlagnál kevesebb), a tengerszint felett 600 méteres magassághoz tartozó tenyészidő 170 nap (az országos átlagnál lényegesen kevesebb).²

A *területek lejtéviszonyai miatt hátrányos adottságú térségek*: a lehatároláshoz felhasznált lejtőkategória-értékeknél a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Műszaki Intézete által a gépminősítések során használt lejtőkategória-értékeket vettük figyelembe.³

A határértékek és az azokhoz rendelt gépminősítési kategóriák az 1. táblázatban szerepelnek.

2. A kedvezőtlen termőhelyi adottságok miatt hátrányos térségek

A kedvezőtlen termőhelyi adottságok miatt hátrányos térségek azok a területek, amelyek

2 Forrás: Agroökológiai hatások a kukoricatermesztésben, szerk: Ángyán J., GATE-KSZE, Gödöllő-Szekszárd, 1987.

3 Forrás: FVMMI, Gödöllő, 2001, Soós Sándor

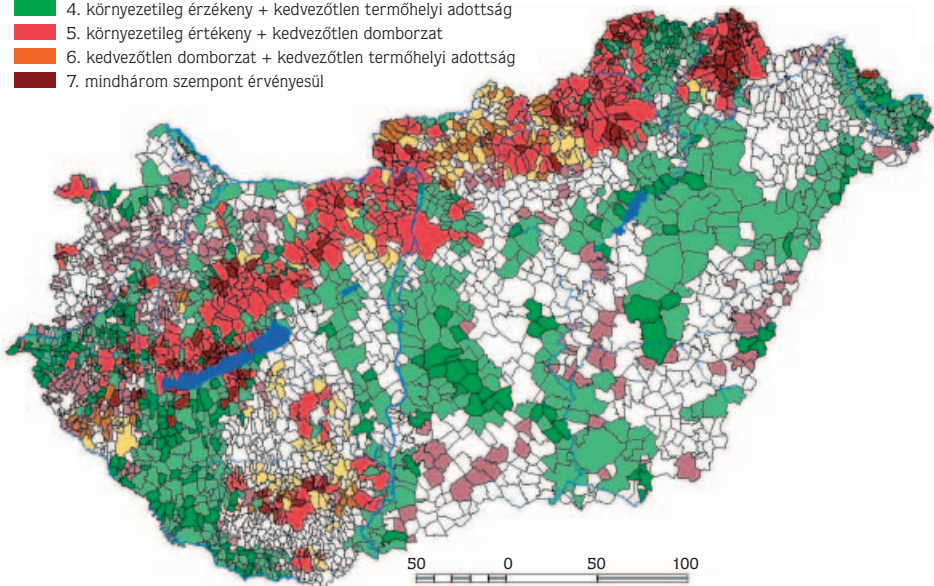

Hátrányos helyzetű térségek

- 1. környezetileg érzékeny
- 2. kedvezőtlen termőhelyi adottság
- 3. kedvezőtlen domborzat

Halmazottan hátrányos helyzetű területek

- 4. környezetileg érzékeny + kedvezőtlen termőhelyi adottság
- 5. környezetileg érzékeny + kedvezőtlen domborzat
- 6. kedvezőtlen domborzat + kedvezőtlen termőhelyi adottság
- 7. mindhárom szempont érvényesül

1. ábra. Hátrányos helyzetű térségek Magyarországon

Készítette: Szent István Egyetem, Környezetgazdálkodási Intézet Térinformatikai Stúdió, 2001.

- az agrárpotenciált jelző *értékszámok* alapján az országos átlagnál gyengébbek; és azokon a településeken találhatók, ahol
- a népsűrűségi és a népességszám-csökkenési adatok alapján fennáll az *elnéptelenedés* veszélye, valamint
- az országos átlagnál magasabb a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya.

A háromkategóriás földhasználati zónaterv agrárpotenciál pontértékének országos átlaga 47. Akkor beszélünk egy település veszélyes elnéptelenedéséről, ha a település népsűrűség alacsonyabb az országos átlag 50 százalékánál, és a népességfogyás egy adott időszakon belül meghaladja a 0,5 százalékos arányt.

A Központi Statisztikai Hivatal 1990-es népszámlálási adatbázisa és a TSTAR 97 adatbázis alapján *elnéptelenedő településnek* minősülnek az átlagos népsűrűségi értékénél ritkábban lakott települések (54 fő/km²) közül azok, amelyekben az 1990–97

között regisztrált népességszám-változások értékei szerint a határértéknél nagyobb arányú a lakónépesség számának csökkenése.

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számáról Magyarországon településsoros adatbázis ma nem áll rendelkezésre, ezért ezt a szempontot a lehatároláskor sem vehetjük figyelembe. A kedvezőtlen termőhelyi adottságok miatt hátrányos területek azok az elnéptelenedéssel veszélyeztetett települések, amelyek agrárpotenciál pontértéke az országos átlagnál alacsonyabb.

3. A környezeti érzékenység miatt hátrányos térségek

A lehatárolások alapjául vett 1257/1999 EK rendelet 21. cikkének megfelelően a 16. cikk és a 20. cikk hatálya alá eső területek nem haladhatják meg a tagország területének 10 százalékát.

A 16. cikk hatálya alá tartoznak azok a területek, amelyek a Közösség környezetvédelmi rendelkezései nyomán a mezőgazdasági hasznosítás szempontjából korlátozások alá esnek. Az itt gazdálkodókat kompenzációs támogatás illeti meg.

A 20. cikk hatálya alá olyan, speciálisan hátrányos adottságú térségek tartoznak, amelyekben szükség esetén, bizonyos feltételek mellett gazdálkodási tevékenységet kell folytatni, mert a környezet védelme vagy javítása, a tájjelleg megóvása, valamint a térség idegenforgalmi vonzerejének megőrzése ezt indokolja.

Az előbbieket alapján a legmagasabb környezeti érzékenységi pontértékű területek közül az e kategóriába soroltak az ország területének 10 százalékát teszik ki (44–100 pont).

4. Egyszeresen és halmazotlan hátrányos térségek

Az előzőekben bemutatott, három különféle típusú hátrányos terület részben átfedi egy-

2. táblázat. Hátrányos helyzetű térségek nagysága Magyarországon

Felszínborítás (ha)								
	Szántó	Rét, legelő	Szőlő	Gyümölcsös	Nádas	Egyéb mezőgazdasági terület	Egyéb félgazdálkodási terület	Összesen
Hátrányos helyzetű térségek								
Környezeti	207112	83006	10057	3018	17571	33428	99307	453499
Termőhelyi	489335	90718	12958	3915	5775	50454	18336	671491
Domborzati	1525	794	544	17	0	1554	861	5295
Halmazottan hátrányos helyzetű térségek								
Környezeti-termőhelyi	73908	36840	2700	1088	9807	10806	17636	152785
Környezeti-domborzati	498	393	320	1	1	558	522	2293
Domborzati-termőhelyi	233	380	195	0	0	320	85	1213
Mindhárom együtt	251	343	32	0	1	169	468	1264
Összesen	772862	212474	26806	8039	33155	97289	137215	1287840

mást. Vannak olyan területek, amelyek csak egy szempontból hátrányosak (ezek a térképen és a 2. táblázatban az 1–3. kategóriában szerepelnek), más területek a háromféle hátrányból kettővel bírnak, és vannak olyanok, amelyekre mindhárom tényező jellemző (ezek a térképen és a 2. táblázatban a 4–7. kategóriában szerepelnek).

Azokat a területeket, amelyeknek két vagy ennél több hátrányos jellemzője van,

halmazottan hátrányos helyzetűeknek tekinthetjük.

Mivel a hátrányos helyzetű területek aránya az egyes településeken belül eltérő, szükségesnek tartjuk, hogy feltüntessük a hátrányos helyzetű területeknek a település igazgatási területén belüli arányát is. (A területarányok kiszámításánál az igazgatási területből levonjuk a mesterséges felszínek – például a beépített területek, az utak stb. – területét.)

III. A hátrányos helyzetű térségek támogatásának bevezetése Magyarországon

A 1257/1999 EK rendelet 14. cikkének 1. és 2. pontja szerint a kedvezőtlen adottságú térségekben

- a gazdálkodóknak kompenzációs támogatás nyújtható;
- hektáronként, a mezőgazdasági hasznosítású földek területével arányosan;
- meghatározott minimális földterületmérték és
- meghatározott gazdálkodási kritériumok teljesülése esetén.

Az Európai Unió 20 euró/hektárban (4800 forint/hektár), illetve 200 euró/hektárban (48 000 forint/hektár) rögzítette az adható támogatás alsó és felső határát. Ennek figyelembevételével dolgozzák ki a hazai támogatási rendszert.

A 15. cikk 1. és 2. pontja szerint

- a kompenzációs járulékokat differenciálni kell,
- a támogatott tevékenységeknek a térségi célkitűzésekkel összhangban kell lenniük.

E kritériumok számos feladat teljesítését feltételezik. Ez az előfeltétele annak, hogy Magyarországon is megvalósulhasson a hátrányos helyzetű térségeken gazdálkodók támogatása.

A tennivalók a következők:

A támogatási összegek célba juttatásával kapcsolatosan fontos, hogy azonosítani kell a támogatásra jogosult gazdák földterületeit. A hátrányos helyzetű területeket a „Magyarország földhasználati zónaterve” területi adatbázisa alapján határoltuk le. Az alkalmazott minősítési kritériumok és területi pontosságuk a támogatandó területek elhelyezkedésének és területi nagyságrendjé-

nek meghatározására alkalmasak, de táblaszintű minősítésükre nem.

A támogatások célba juttatása szempontjából két lehetőség kínálkozik:

- vagy olyan minősítési rendszert kell kidolgozni, amely a szükséges támogatási kritériumok táblaszintű meghatározására alkalmas;
- vagy a térképeken ábrázolt „térségek”, az érintett települések közigazgatási határai alapján kell meghatározni a támogatás célterületeit, és térségenként kidolgozott tervek alapján hirdethetők meg a támogatás feltételei.

Az első megoldás hosszadalmasabb, tekintettel a földnyilvántartás pillanatnyi állapotára, de pontosabb eredménnyel járna.

A második megoldás adminisztrációja egyszerűbb, a céltérségek kijelöléséhez segítséget nyújt „A hátrányos adottságú terüle-

tek aránya településenként” című térkép, amely alapján kiválogathatók a hátrányos adottságú települések és térségeik.

Fontos feladat továbbá a támogatások fejében elvégzendő tennivalók megtervezése, a térségi célkitűzésekkel összehangolt gazdálkodás tartalmi elemeinek meghatározása, a jó gazdálkodási gyakorlat ismérveinek kialakítása, ezzel összefüggésben a támogatható minimális földterületméretek, birtokméretek meghatározása normatív módon, vagy a térségi jellemzők figyelembevételével, differenciáltan. A tervek kidolgozása során fel lehetne használni az érzékeny természeti területekre vonatkozóan mintaként már összeállított gazdálkodási ajánlásokat.

További fontos feladat meghatározni a támogatások összegét, felső és alsó határát, valamint a tennivalók és a hátrányos helyzet szerinti differenciálás szempontjait.

IV. További információforrások

Az egyes tagállamokra vonatkozó intézkedések letölthetők:
http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/countries/index_en.htm

Dr. Tar Ferenc

Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium,

Agrár-környezetgazdálkodási Önálló Osztály

Telefon: 301-4570 • E-mail: tarf@posta.fvm.hu

**A „Mezőgazdaság”
témakörben eddig megjelent
Európai Füzetek:**

Dr. Bene László – Dr. Németh Lajos
Csatlakozás az Európai Unió
zöldség-gyümölcs ágazatához

•

Ertseyné Dr. Peregi Katalin – Dr. Bach István
A vetőmag és szaporítóanyag
termesztésének és használatának feltételei

•

Somogyi Zoltán
A csatlakozási tárgyalások agrárfejezete

•

Kalmár Károly – Szabó Lajos
Az uniós csatlakozás és a növényegészségügy

•

Dr. Mikulás Ildikó – Dr. Bene László
Szőlő és bor az Európai Unióban

Az 1257/1999 EK rendelet a vidékfejlesztésről meghatározza azokat a területi kategóriákat, amelyeket az Európai Unió hátrányos helyzetűnek (kedvezőtlen adottságúnak) tekint, s amelyeket éppen ezért kompenzációs támogatásban részesít. Magyarországon a közösségi rendszernek megfelelő támogatások ez ideig nem léteztek. Az uniós csatlakozással az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap forrásaiból – megfelelő hazai társfinanszírozással kiegészítve – hazánk vidékfejlesztési tervének keretében mód nyílik az ilyen jellegű támogatások bevezetésére. Az előzetes felmérések alapján – a támogatási rendszer teljes körű bevezetése esetén – Magyarországon mintegy 1,2 millió hektár mezőgazdasági területet érinthet ez a kompenzációfajta. E füzet bemutatja a hátrányos helyzetű térségek közösségi támogatási rendszerét, e területek lehatárolásának módját, valamint a hazai alkalmazás lehetséges mértékét.

Dr. Tar Ferenc
főosztályvezető
Földművelésügyi és
Vidékfejlesztési Minisztérium